

NUTOLEŲ BALSAS

APIE LIUDĄ PAGIRIENĘ

Dvidešimt vieneri metai (1973–1994) Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus bibliotekos direktorės poste. Ilgi sovietinės stagnacijos metai vadovaujant vienai didžiausių Vilnijos bibliotekų, stengiantis ją padaryti tikru kultūros židiniu. Su džiaugsmu sutiktas Atgimimas. Sudėtinga biografija, dramatiškas šeimos likimas. Minint 10-ąsias Liudos PAGIRIENĖS (1938–2005) mirties metines, atsiminimais apie savo artimą bičiulę sutiko pasidalyti teatrologė, memuarų knygos „Nutole balsai“ autorė Audronė GIRDZIJAUSKAITĖ ir dailininkė Elena Nona ZAVADSKIENĖ, kuri yra nutapiusi Liudos Pagirienės portretą.

A DISTANT VOICE. ABOUT THE LIFE OF LIUDA PAGIRIENĖ

Twenty-one years (1973–1994) as the director of the Adomas Mickevičius Public Library in Vilnius. Managing one of the largest public libraries in Vilnius during the long years of Soviet stagnation, and trying to make the institution a real centre for culture. A welcome rebirth. A complicated life, the dramatic fate of her family. In honour of the tenth anniversary of the death of Liuda PAGIRIENĖ (1938–2005), Audronė GIRDZIJAUSKAITĖ, a theatre critic and author of the book of memoirs Nu-tole balsai (Distant Voices), and the painter Elena Nona ZVADSKIENĖ, who painted a portrait of Liuda Pagirienė, share their memories of their close and dear friend.

Liuda Pagirienė. 1984. Vytauto VITKAUS nuotrauka

MANO LIUDA

Liuda Pagirienė buvo ypatinga moteris. Gražaus sudėjimo, poaukštė šviesi šatėnė. Nuo jos dvelkė tikru, kiek senobišku moteriškumu ir žavesiu, kuriame galėjai nujauti vis rečiau pasitaikančius bruožus – švelnumą ir nuolankumą. Tuos bruožus ji greičiausia buvo paveldėjusi iš savo Mamos, kurią labai mylėjo. Mama, kiek pamenu, buvo rami, maloni, tyliai šypsodavosi; ji mokėjo visokiausių dalykų – nuoširdžiai mylėti savo tris vaikus, puikiai gaminti, siūti, – turėjo auksines rankas. Lygiai tokia pati, tik modernesnė buvo ir Liuda. Naginga ir išradinga.

Sovietmečiu, kai medžiagų pasirinkimas parduotuvėse buvo toks ribotas, Liuda visuomet nujautė, kur ieškoti įdomesnio audinio, ir mėgo siūti elegantiškus, skoningus įvairiausios paskirties drabužius. Siūdavo ir savo draugėms. Ne kartą nusišypsojo laimė ir man – tai tamsi suknelė su ilga palaidine iš kažkokių brokuotų indiškų sarių, tai švelnaus aksomo sijonas su smulkiom gėlytėm, tai neva japoniško šilko kostiumėlis. Kai kuriuos iš tų apdarų atidaviau į teatro drabužinę – ten kartais visko prireikia... Liuda taip pat buvo išradinga kulinarė, kartais tarsi iš nieko pagamindavo skaniausią patiekalą, sriubą, salotas. Ką nors su kuo nors netikėtai sumaišydavo, ir išeidavo skanėstas. Iš jos mokiausi eksperimentuoti virtuvėje. Pamenu, kaip mane mokino kepti viščiuką „tabaka“. Kepti svieste, pabarstyt žolytėm ir būtinai išspaus citrinos, o svarbiausia – jį prislėgti, ir jį uždėjo ant kepamo viščiuko sviestinių popierių, o paskui – senovinį sunkų lygintuvą! Ji turėjo įgimtą subtilų skonį. Veido bruožus šiek tiek paryškindavo, bet niekada nesidažė rėksmingai.

Estetė ji buvo ir buityje – gražiai tvarkė savo erdvius naujus namus Kalinausko kalne (anksčiau labai kukliai gyveno, atrodo, tuometinėje Uborevičiaus gatvėje). Kai reikėdavo, pati nevengė dirbti – galėjo ir prikalti, ir prisukti, ir sieną nudažyti. Ilgainiui natūraliai suartėjo su menininkais. Pamenu, ypač šilti ryšiai ją siejo su Dalia Kasčiūnaite. Dailininkų paveiksłai – pirkti ar dovanoti – kabėjo jos namuose, jais buvo džiaugiamasi, jie buvo rodomi apsilankantiems draugams.

Susipažinom su Liuda 1963 metais, kai, neradusi po studijų darbo teatrologijos srity, nuėjau dirbti į Respublikinę biblioteką (dabar – Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka). Ten, Bibliografijos skyriuje, kuriam vadovavo žinomas bibliografas Stasys Tomonis, ir radau Liudą. Kaip darbuotoja ji, regis, niekuo neišsiskyrė, nors buvo parengusi Lietuvos archeologijos bibliografijos rodyklę, bet šilti žmogiški santykiai tarp mūsų užsimezgė gan greitai. Būdavo laiko pasišnekėti bufete prie kavos, bibliotekos renginiuose.

Prisimenu tokį keistą dalyką: su ja bendraudama jau-

čiausi taip, lyg būčiau apgaubta šiluma. Su ja galėjau būti visiškai atvira, ir, esu tikra, niekuomet ir niekam ji to neatvėrė, gal nebent savo Mamai, kuri jai buvo ir draugė. Bet pati Liuda buvo uždara ir į kai kuriuos klausimus greičiau atsakydavo mimika, žvilgsniu, liūdna autoironiška šypsena. Tad galėjai suprasti, kad ir jos gyvenime nėra viskas taip paprasta. Kartais po darbo drauge eidavom namo; iš pradžių „iki kampo“, o vėliau pradėjom viena pas kitą lankytis.

Kartą Liuda buvo labai liūdna ir manęs paklausė, ar negalėčiau jos pasiimti eidama į „Neringą“. Sakau, einam dabar. Kavinėj užsiskėm po taurę baltojo vyno, kavos ir migdolinių sausainukų – toks buvo įprastas inteligentų „meniu“. Aš ją iš tolo supažindinau su tikraisiais „neringiečiais“, paaiškinau, kas yra kas. Paskui, jau einant prospektu, ji staiga ėmė kūkčioti ir susmuko ant tokio tamsaus namo palangės, raudodama balsu. Priėjo keli žmonės pasiteirauti, ar nereikia pagalbos... Išsiverkusi, kiek aprimusi, ji pasakė: „Marius man neištikimas! Negaliu taip gyventi...“ Atrodė kaip sužeista. Man jos nepaprastai pagailo, nes žinojau, kad ji myli tą vyrą labai stipriai ir ištėkėjo už jo anksti, turbūt dar studijų metais. Pirmoji tikroji meilė.

Po šio įvykio prie tos temos ilgą laiką negrįžom, bet iš Liudos veido nesunkiai skaitydavau jos gyvenimą: kartais ji buvo pakili, spindinti, o kartais – susigūžusi, papilkėjusi, su melsvais po nemigos nakties paakiais. Tik reisykiais tyliai mesteldavo man kokį žodį, kad suprasčiau. Sužinojau, kad ji partijos narė. Labai nustebau, nes nieko tokio „partinio“ joje nebuvo. Ir ji man paaiškino: „Tai Marius dar studijų metais mane taip nuteikė, įkalbėjo... Ir tėvas“. Apie tėvą niekada nieko nepasakojo, matyt, jo nemylėjo ir retai bendravo. Beje, kai Liudos tėvas mirė, ji man pranešė, ir aš atėjau į šarvonę, nors asmeniškai velionio nepažinojau. Šarvonė vyko toje patalpoje, kur dabar mūsų Karininkų ramovė. Ten supratau, kokiems dievams tarnavo jos tėvas, pulkininkas. Nustebau radusi Liudą ne salėj, o prie baro. Ten buvo dar kelios jos draugės. Pasiūlė konjako...

Dar prisimenu Liudą, su žibučių glėbiu atėjusią į Antakalnio klinikas manęs aplankyti po gimdymo. Ji verkė iš džiaugsmo mane apsikabinus, bučiavo ir atrodė laimingesnė už mane pačią. Sakė: „Aš žinojau, kad tu pagimdysi sūnų – mažą gražų berniuką!“ O ji jau turėjo sūnų Audrių, kurį labai mylėjo ir puoselėjo kaip įmanydamą. Juo labiau, kad jis buvo lyg mažą Mariaus kopiją...

Nežinau, kokia veikli Kultūros ministerijos ranka Liudą paskyrė Adomo Mickevičiaus bibliotekos direktore. Visi Respublikinės darbuotojai buvo labai nustebinti: atrodė, kad nei jos kukli veikla, nei charakteris nieko reikšminga nežada. Jau ir taip ta Mickevičiaus biblioteka atrodė tokia apmusijus ir griūvanti. Ir nepopuliari. Bet Liuda pasirodė stebukladarė: iš pirmos dienos pasinėrė į darbus. Ji turėjo savo, galbūt moteriškai idilišką, bibliotekos viziją ir visomis išgalėmis stengėsi ją įgyvendinti. Pradėjo nuo tvarkos ir švaros. Nuo remontų, baldų, įrangos, šviestuvų. Bandė kurti jaukias sales, kuriose skaitytojams būtų gera. Bet, svarbiausia, ieškojo artimų ryšių su darbuotojais – visi jai buvo brangūs ir reikalingi. Kiekvieną išklaUSDavo, kiekvienam norėjo padėti. Priimdavo į darbą ir tokius, kuriems buvo su-

sipainioję gyvenimo keliai. Liudos laikais atsirado kuklus, bet jaukus Vaikų skyrius, o jos pakviestas išradingas rašytojas ir dailininkas Leonardas Gutauskas sukūrė nuostabų kalto metalo rojaus medį su gėlėmis ir paukščiais ir pastatė jį vaikų skaityklos dideliame pirmo aukšto lange. Tuo medžiu dar ir šiandien džiaugiasi smalsūs Trakų gatvės praeiviai. Ji užsakė dailininkams kelis Adomo Mickevičiaus portretus. Ėmė rengti parodas ir literatūrinius vakarus. Maža to, ėmėsi tvarkyti apleistą bibliotekos kiemą. Į jos kabinetą ateidavo tartis architektai, dailininkai ir bibliotekos darbuotojai, čia pat sėdėdavo ir užklydusios draugės – visiems pakako vietos, kiekvienam buvo paduodama arbata ar kava, pagal ano laiko madą visi čia rūkė, kalbėjosi, pažindinosi...

Man labai įsiminė dar ir toks mūsų bendravimo epizodas: kai ilgą laiką prasibasčiusi be darbo buvau Jurgio Tornau, Universiteto bibliotekos direktoriaus, pakviesta į šią biblioteką, užėjau pas Liudą pasitarti. Ji man pasakė: „Turi eiti tik pas Bogušį! Pažįsti? Ne? Tai mūsų Universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus vedėjas, Universiteto istorijos žinovas, mūsų laikų Lelevelis!“ Tarpininkavo. Ir aš dirbau ten laiminga Vytauto Bogušio globoj kelerius metus, kol nepradėjau dėstyti...

Išliko dar ir toks prisiminimas. Praėjusio amžiaus deivintojo dešimtmečio pradžioj, vieną pavasarį, jau po Brežnevo mirties, į Vilnių atvažiavo Kazimieras ir Vilius Orvidai, unikalios sodybos, akmenų ir skulptūros muziejaus prie Salantų, įkūrėjai. Mat rusų dailėtyrininkai, buvę Palangos dailininkų namuose ir aplankę Orvidų muziejų po atviru dangum, buvo sujaudinti sužinoję, kad sodybos kūrėjus už religijos skleidimą persekioja saugumas, vietos valdžia kėsinasi sodybą sulyginti su žeme ir jau pradėjo buldozeriais griauti akmeninį aptvarą. Atvykėliai dailėtyrininkai įkalbėjo Orvidus parašyti skundą ir atvykti su juo į Maskvą. Atvažiavę į Vilnių, Orvidai man skambino telefonu ir prašė pagalbos: jų raštas nespausdintas, nes kaime niekas neturi rusiškos rašomosios mašinėlės. Greitai sumojau, kad reikia kreiptis į Liudą. Su Orvidais (jie buvo trise, su moterim) susitikom prie „Lietuvos“ kino teatro, užėjom pas Liudą, ji, greitomis peržvelgusi raštą, perdavė jį darbuotojai išspausdinti (nepabijoj!) ir, kol laukėm, pavaišino arbata svečius, išvargusius po ilgos kelionės iš Žemaitijos, net surankiojo iš darbuotojų sumuštinų... (Nebuvo anuomet jokių kepyklėlių prie bibliotekos...) Vakarop delegacija išvyko į Maskvą, ten susitiko su ne kartą Lietuvoje buvusiu ir jų laukusiu dailėtyrininku Leonidu Bažanovu, ir raštas buvo įteiktas kažkokiai aukštai instancijai. (Girdėjau, kad sodybą griovęs buldozerininkas netikėtai mirė.) Beje, raštas pagelbėjo – sodyba palikta ramybėje...

Vėlesniais metais su Liuda susitikdavom rečiau. Tik mačiau, kad jos vyro gyvenimo laivas stipriai siūbuoja, o kartu su juo – ir Liuda. Juoda gelmė ją įtraukė, ji susirgo ir anksti paliko mus.

2015, gruodis

Audronė GIRDZIJAUSKAITĖ

NEPAKARTOJAMAS TEMBRAS

Žmogaus gyvenimas žemėje trapus ir trumpas, o laikas negailestingas, jis lekia kaip vėjas, bėga kaip vanduo, daug ištrina iš atminties. Bet joje pasilieka žmonės, su kuriais buvo ypatingas ryšys, kurie ištiesė draugiškos pagalbos ranką neprašomi kaip tik tuo momentu, kai ta pagalba buvo nekainojama ir reikšminga. Tokiu žmogumi man liks visuomet a. a. Liuda Pagirienė.

Susipažinome su Liuda 1981 metų vasarą Rytės Janauskaitės [bibliotekininkė, vertėja] gimtadienyje, į kurią mes pirmą kartą buvome su vyru pakviesti. Daug metų gyvendami viename name Žirmūnuose, nepažinojome vieni kitų ir nežinojome, kad turime bendrą bičiulį – dailininkę Laimutę Cieškaitę, jos vyrą architektą Vytautą Brėdikį ir kitus menininkus.

Tą vakarą, po smagaus ir linksmo Rytės balius, Liuda, pažinojusi mus su vyru kaip menininkus, užėjo į svečius, norėdama pamatyti mūsų darbus. Tuomet ir sužinojo, kad nei aš – tapytoja, daug metų Dailininkų sąjungos narė, nei mano vyras – fotografas Audrius Zavadskis, priklausęs Žurnalistų sąjungai ir Fotomeno draugijai, neturime kūrybinių dirbtuvių, kad gyvendami dviejų kambarių bute su dvynukais sūnumis tiek, jos nuomone, sugebėjome padaryti! Ji neslėpė savo nuostabos tokia neteisybe, jos reakcija buvo momentali. Tą patį vakarą Liuda pažadėjo, kad būtinai padės man įgyti kūrybinę dirbtuvę.

Pamenu, nelabai patikėjau, kad tai realu. Maniau, išpūdinga mūsų viešnia iš mandagumo nori psichologiškai palaikyti erdvės darbui neturinčią dailininkę. Bet vos ne po dienos aš jau sėdėjau Adomo Mickevičiaus bibliotekoje, Liudos Pagirienės kabinete. Tuomet sužinojau, kad ji, kaip Adomo Mickevičiaus bibliotekos direktorė, gali leisti man naudotis viena patalpa, kuri buvo ruošama kapitalinei, neišaišku kada prasidėsiančiai, rekonstrukcijai. Pamenu, viskas vyko žaibišku greitumu, kuo mane nustebino ir sužavėjo – tai atrodė nerealu.

Liuda Pagirienė ir dailininkė Elena Nona Zavadskienė dailininkės dirbtuvėje Adomo Mickevičiaus bibliotekos patalpose Trakų gatvėje. 1981. Audriaus ZAVADSKIO nuotrauka

Ir vėl aš Liudos kabinete, ji nuveda ir aprodo patalpas, supažindina su Vitaliumi Zaikausku, jaunu bibliotekos specialistu, turinčiu tapti mano laikinos studijos kaimynu. O ir jis pats, tuo metu neturėjęs kampo, taip pat buvo priglaustas ir parentas jautrios direktorės, ir jau kurį laiką naudojosi vienu kambariu greta.

Mano džiaugsmui nebuvo ribų: juk galėjau įsitaisyti erdviam kambaryje, pervežti savo molbertą, drobes, dažus, galėjau nebijoti, kad skiediklių kvapai nuodys mano vaikus, ir pagaliau turėti savo kampą – laisvę taškytis dažais. Tai įvyko taip greitai, sunku buvo patikėti!

Kokia Liuda liko mano atmintyje?

Įvairi! Bet visuomet graži, išpūdinga savo stotu, laikysena, tiesia nugara, pakelta galva, melodingu balsu ir simpatiškomis duobutėmis skruostuose, išdidi ir paprasta, žavinga ir visuomet elegantiška Moteris.

Teko matyti Liudą bendraujant su bibliotekos darbuotojais, mačiau, kad yra gerbiama, mylima ne tik kaip Liuda, bet ir kaip direktorė. Daug bibliotekai buvo padaryta per jos vadovavimą. Ji subūrė draugišką vienminčių kolektyvą. Pamenu šiltą žmogų, jos pavaduotoją Dalią Stanevičienę, mano kaimynę, intelektualią, energingą Rytę Janauskaitę – Meno skyriaus vadovę, Violetą Kalnevą. Čia dirbo mano sena pažįstama Virginija Gudelevičiūtė, Alvyda Skuodytė, Vitalius Zaikauskas, kurį visi tuomet vadino Vitaliuku, nes buvo jauniausias. Liuda įvedė tradiciją kabinti bibliotekoje menininkų parodas, kad lankytojai visokeriopa kultūrintųsi.

Liuda turėjo gerą nuojautą talentingiems menininkams ir rėmė juos, stengdamasi užsakyti bibliotekos interjerams tikrus meno kūrinius – taip biblioteka pasipuošė anksti išėjusio talentingo tapytojo Romo Dalinkevičiaus paveikslais, tapytojos Dalios Kasčiūnaitės tapyba, vertingais keramikos kūrinių, skulptūrom.

Liuda ir bičiuliavosi su daugeliu menininkų. Anuomet netoli Adomo Mickevičiaus bibliotekos, Klaipėdos gatvėje, gyveno mano bičiulė dailininkė Adasa Skliutauskaitė, ir aš supažindinau Liudą su ja. Adasos namai buvo visuomet atidaryti visiems draugams, kurių ji niekad nestokojo. Visus, užbėgusius pas ją, priimdavo kaip geriausius draugus, kiekvienas jos namuose buvo pavaišintas kava, šypsena, sušildytas jos draugišku bendravimu. Ir Liuda įėjo į šitą ratą su džiaugsmu, žavėdavosi Adasa, jos talentu, moteriškumu, laisvumu. Dažnai mes abi užeidavom pas Adą – sėdėdavome *vis-a-vis* prie stalo Adasos unikaliuoje virtuvėje, į kurią galima buvo įeiti tiesiai iš kiemo, per visada atdaras, tik nakčiai užrakinamas duris. Pas Adą ir Liuda, atrodė, numedavo nuo pečių savo pareigų bibliotekoje statusą ir būdavo džiaugsminga kaip mergaitė, tiesiog, atrodė, sugerdavo Adasos humorą, gerą nuotaiką ir artistišumą. Ir Adasa iki dabar su simpatija ir šiluma atsimena Liudą: „Kokia graži buvo moteris!“

Gimusi po Avino ženklų, Liuda Pagirienė turėjo avinišką strategišką mąstyseną ir ne tik svajojo, kaip pagražinti, pagerinti, padaryti estetiškesnę aplinką, bet ir surasdavo būdų, kaip sumanymus įgyvendinti. Liudą visur supo gero skonio elegancija: idėjose, detalėse, net smulkmenose. Taip viską aprėpti ir matyti galėjo labai reikli sau ir turbūt ki-

Švenčiant Mariaus Pagirio, Liudos Pagirienės vyro, 50-mečių Pagirių bute Vilniaus senamiestyje. 1983. Liuda Pagirienė sėdi ant sofas tarp dviejų vyrų. Pirmoje nuotraukoje iš kairės: Rimantas Budrys, Elena Nona Zavadskienė, Saulius Šaltenis, greta (sėdi ant grindų) Lola Šaltenienė. Antroje nuotraukoje iš dešinės: Algimantas Lukošius, Laimė Lukošūnienė, priekyje – Joana Plikonytė.

Audriaus ZAVADSKIO nuotraukos

tiems perfekcionistė. Ir namuose, kuriuose tekdavo lankytis, ir darbe viskas pas Liudą būdavo *perfect*. Mane, šiek tiek chaotišką, nedisciplinuotą, šitas Liudos talentas labai žavėjo. Ir dabar kaip gyvą matau ją besišypsančią už savo stalo kabinete, ant sienos virš jos kabo Dalios Kasčiūnaitės šviesus, ramus paveikslas ir fantastiško grožio didžiulė pačios Liudos sudžiovintų gėlių puokštė – tikras meno kūrinys, jos fantazijos ir subtilaus skonio kūrinys, žavėjęs kiekvieną kartą užbėgus pas ją.

Pamenu, kaip Liuda užsidegė idėja surengti mano personalinę parodą tuometinėje Respublikinėje bibliotekoje (dabar Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka). Pakvietė pažiūrėti mano paveikslų šios bibliotekos Meno skyriaus vadovę Laimę Lukošūnienę, kuri organizuodavo parodas, ir Laimė iš karto įtraukė mane į planuojamų parodų sąrašą. Aš jau beveik prieš metus žinojau, kad 1984 metų vasario 8 dieną bus mano autorinė paroda. O su žavingąja Laimė mus ilgam susiejo šilti, draugiški santykiai. Beje, vėliau Martyno Mažvydo bibliotekoje buvo surengtos dar dvi personalinės mano kūrybos parodos.

Daug prisiminimų susiję su Adomo Mickevičiaus bibliotekos kiemu, su mano dirbtuve, į kurią ateidavau ištrūkusi iš namų antroje dienos pusėje. Rudenį, žiemą dienos trumpos, tamsu, ateini į kiemą ir iškart žiūri, ar yra Vitalis savo kambaryje, ar jo lange antrame aukšte šviesu – tada nebaisu atrakinti pirmo aukšto lauko duris, visiškoje tamsoje apgraibom nueiti ilgu ilgu koridoriumi iki jungiklio, uždegti šviesą, užlipti laiptais į antrą aukštą, paskubom atrakinti antrą duris, kad kuo greičiau paliktum erdvę iš dešinės, kur atlapotos durys, išmušti langai, švilpia vėjas ir viskas išgriauta kaip mistiniame filme. Tokios buvo asketiškos neapšiltintų patalpų sąlygos, bet mūsų kambariuose buvo elektra, vanduo, o tai reiškia, kad galėjom apšildinti krosnelėmis, visada turėti karštos arbatos ir klausytis muzikos. Ir tai buvo laimė būti su savimi, ramiai dirbti tarp tų mistiškų sienų. Kaip tik šioje dirbtuvėje aš nutapiau visiškai naują darbų ciklą.

Tuo metu mane žavėjo beždžionės, kaip smalsios, išraiškingos, plastiškos būtybės, ir visą ciklą paveikslų nutapiau su savo išgalvotomis beždžionėmis: tapytojo Raimundo Sližio portretą Arlekino kostiumu su beždžione, triptiką „Pjero su beždžione“, o Vitaliuko Zaikausko portretas, pavadinimu „Dresuotojas“, kur jį pavaizdavau beždžionių apsuptą (su viena, tūpinčia jam ant peties, kita – ant kelių), dabar yra Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus nuosavybė. Tai buvo visiškai nepanašu į anksčiau mano tapytus paveikslus, nauji darbai pasižymėjo spalvų ir formų minimalizmu, paslapties atmosfera. Prie to prisidėjo ir patirti išgyvenimai, ir apleistų bibliotekos sienų vienatvė.

Mano ypatingi išgyvenimai ir naujas gyvenimo laikotarpis glaudžiai susiję su bibliotekos kiemu, dirbtuve, jos sienomis. Čia suvokiau, kad pradėtu naują gyvenimą.

1983 metų gegužės 12 dieną kelionėje po Jugoslaviją patekau į baisią avariją, kur žuvo šeši žmonės, ir mistiškai likau gyva. Buvo sunku suvokti, kodėl, kodėl aš likau, kai kitų nebėra, kodėl ne man galvą nutraukė, o moteriai, kuri sėdėjo už manęs. Kodėl?! Patyriau gilų vidinį sukrėtimą. Liuda palaikė mane savo jautrumu ir taktu, supratimu.

Nepraėjus ir savaitei po mano grįžimo iš Jugoslavijos, Liudos naujai įrengtuose namuose Vokiečių gatvėje buvo didelė šeimos šventė – jos vyro, Mariaus Pagirio, penkiasdešimtmečio jubiliejus. Namai buvo pilni giminių, draugų, bičiulių, kolegų. Dalyvavo rašytojai, redaktoriai, bibliotekos kolegos, dailininkai – labai linksma, laisva kompanija. Turiu kelias nuotraukas iš to vakaro. Visi smagūs, pagauti bendros nuotaikos: kas stovi, kas sėdi ant sofas, kas, kad tilptų į kadrą, dviem eilėm įsitaisę ant grindų. Linksmai, žavingi.

O kai įvykių apmąstymai tarp dirbtuvės sienų atnešė vidinę stiprybę, pradėjau naują, kitos kokybės savo gyvenimą, kuriame kiekvienas dalykas įgijo kitą vertę, kitą prasmę, net kitą kvapą ir skonį. Po tam tikro laiko pradėjau lauktis savo jaunėlio ir ruošti parodai Respublikinėje bibliotekoje. Tai buvo labai pakilus ir gražus mano gyvenimo laikotarpis, at-

rodė, lyg kas patrigubino energiją ir jėgas. Ir mažas būsimas žmogelis, suteikdamas man pasitikėjimo ir optimizmo, dalyvavo kartu visuose darbuose ir gimė trims savaitėms praėjus po parodos atidarymo. Visas tas laikas buvo ypatingas, pakylėtas, labai produktyvus, nepakartojamas. Jaučiu sentimentų tam laikotarpiui.

Dabar, žiūrėdama į kūrybinio gyvenimo retrospektyvą, galvoju, kad po Adomo Mickevičiaus bibliotekos stogu buvo nutapytos vienos geriausių to laikotarpio mano drobių: dailininkų Miko Viliūčio, Valerijono Jucio, aktoriaus Vlodo Bagdono, man labiausiai patinkantį savo autoportretą (visi keturi – Lietuvos dailės muziejaus nuosavybė), dailininkės Aleksandros Jacovskytės, tapytojų Jūratės Bagdanavičiūtės, Mindaugo Skudučio portretai. Kaimynas Vitalis Zaikauskas talkindavo pozuodamas, kai man reikėjo tapyti rankas – turėjo plastiškas, išraiškingas plaštakas. Jo portretas irgi pateko į Dailės muziejų.

Savo dirbtuvės nerakindavau, nes vanduo ir kriauklė buvo tik mano kambary – jei užrakinčiau, Vitalis liktų be vandens, negalėtų nusiprausti, išgerti arbatos. Tai kėlė nepatogumų – apie juos Liuda buvo iš karto išpėjusi. Iš pradžių buvo neįprasta, kad į mano dirbtuvę dar kas nors užeina, kai manęs nėra, – visuomet labai vertinau savo darbo erdvės autonomiją, bet Vitalis davė žodį, kad nevedžios draugų į mano kambarį žiūrėti paveikslų. Porą kartų buvo paširpęs, kai aš įėjus į dirbtuvę iškart pajusdavau, kad čia dar kažkas lankėsi. Jam tai atrodė mistika. Apskritai tarp tų sienų buvo daug keistų mįslingų nuojautų...

Tos senos sienos, kiemas, medžiai kieme, tamsi „broma“, už jos apšviestas Trakų gatvės lopinėlis buvo įprastas paslaptingas peizažas pro dirbtuvės langą, kurį vieną rudens vakarą nupiešiau tušu ant pilko kaip mūsų dangus popieriaus. Turiu tą piešinį ir dabar, kaip sustabdytą to tolimo laiko akimirką.

Kiek minčių, idėjų gimė šioje patalpoje, kuri dėka Liudos jautrios širdies tapo man antraisiais namais! Kiek delikatumo ji rodė, žinodama, kad čia atvažiuoju ne bendrauti, o dirbti, – niekad nesinaudojo savo padėtimi ir privilegijomis, gerbė mano laiką, žinodama, kaip jo daug ir taip atiduodu šeimai ir trimis sūnums. Buvo dosni nuoširdžių palaikančių žodžių, – jaučiau, kad esu jai svarbi, gerbiama.

Norėdama Liudai atsidėkoti už viską, 1983-ųjų rudenį nutapiau jos portretą. Pamenu, kad nebuvau patenkinta juo, nes Liuda buvo šiek tiek įsitempusi ir nenatūrali. Ir tuomet supratau, kad jai sunku atsipalaiduoti gyvenime, būti visiškai laisvai, spontaniškai, ji privalo kontroliuoti situaciją ir nori atrodyti graži ir elegantiška. Todėl jos portretas man pačiai atrodė kiek paviršutiniškas, nors aš ir stengiausi prisibrauti giliau, ji neįsileido, buvo tarsi užsidėjusi kaukę, bet kaip tik tada suvokiau, kad Liuda nėra viduje tokia laiminga ir sėkminga moteris, kaip atrodė, kad labai saugo savo įvaizdį. Gal tas portretas ir buvo elegantiškas, bet man regėjosi – trūksta individualybės, nepakartojamumo. Ji turėjo ir kitų mano paveikslų – kelis natūrmortus, peizažą „Vaikystės prisiminimai“.

Liuda buvo moteris, apdovanota įvairiais gabumais. Dažnai pagalvodavau: jei ji būtų pasirinkusi kūrybinę profe-

siją, galėjo būti neeilinė dizainerė – interjero, landšafto, drabužių. Savo butuose Vokiečių, o vėliau – Kosto Kalinausko gatvėje pati kūrė dizainą, ir tai buvo skoningi, neperkrauti interjerai su jautriu spalvų, harmonijos ir šviesos supratimu. Kaimo sodyboje realizavo savo kaip dizainerės idėjas – erdvės, pastatų ir augalų santykio supratimą. Labai didžiudavosi pasiektu rezultatu, pamenu, su kokia veido išraiška rodė man sodybos nuotraukas, – kaip mama, kuri gėrėsi savo kūdikiu.

Man tekdavo matyti Liudą jos namų aplinkoje (o per tą laikotarpį tris kartus keitėsi jos būstai, kuriuose teko svečiuotis), būti jos šeimoje, pažinti jos mamytę, vyrą, sūnų ir jo pirmąją žmoną – gražuolę šokėją. Atsimenu labai stiprų Liudos ryšį su savo mama, vadinusia dukrą tik Liudyte. Ir jos šaltus santykius su tėvu. Neabejojau: Liuda pareiginga ir paklusni duktė, niekad nekelianti savo mamytei rūpesčių, viduje kiek drovi, mokanti valdyti emocijas, nerodyti savo silpnumo. Buvo švelni ir rūpestinga.

Gimus sūnui, rečiau galėjau ištrūkti į dirbtuvę. Mes su Liuda galėjome rečiau matytis, rečiau bendrauti, bet ryšys tarp mūsų visada buvo tikras. Kai atsirasdavo galimybė, intensyviai dirbau, nutapiau nemažai paveikslų, su kuriais ateityje dalyvavau parodose. Laiko bendrauti nelikdavo – buvau daugiavaikė motina, tik retkarčiais pakalbėdavau su Liuda telefonu. O paskui persikėlėm į naują butą Pašilaičiuose ir kelerius metus neturėjom telefono.

Bėgo metai, išsikėliau iš patalpų bibliotekos kieme, bet viskas, kas ten buvo išgyventa, liko nepakartojama ir brangia patirtim.

Liudos penkiasdešimtmečio sukaktis buvo keleriais metais vėliau už jos vyro Mariaus ir švenčiama jau kitame bute – Kalinausko gatvėje, ne tokioje didelėje kompanijoje kaip per vyro jubiliejų. Vėliau į šią butą su egzotiškais, juodais gėlėtais tapetais apklijuotu koridoriumi ir labai šviesiu, elegantiškai apstatytu svečių kambariu su moderniais paveikslais ant sienų, užeidavau pas Liudą žinodama, kad su ja galiu pasidalinti tuometinėm permainom savo asmeniniame ir kūrybiniame gyvenime, papasakoti apie tarptautines grafikos parodas, bienales, kuriose dalyvavau būdama tapybos sekcijos narė, paskaityti tuomet pradėtą rašyti eilėraščių. Ji visuomet surasdavo gerą žodį, mokėjo palaikyti, nuoširdžiai mokėjo džiaugtis. Pasipasakodavo savo rūpesčius dėl sūnaus Audriaus, neilgai ištvėrusio būti vedusiu vyru ir jaunu tėčiu, palikusio jaunutę gražią žmoną su sūneliu, skaudžiai išgyveno dėl vyro išdavysčių.

„Liuda, skirkis, gelbėkis, gelbėk savo sveikatą, nervus, savo sielą!“ – tiesiog maldavau jos, pati jau porą metų išsiškyrusi dėl panašių priežasčių ir įkvėpusi gryno oro.

„Per vėlu, – sakė, – reikėjo anksčiau, kai padariau klaidą ir patikėjau jo pažadais. Dabar būčiau rami, laiminga ir mylima su mane nuo jaunų dienų mylinčiu žmogumi.“

Liudos širdies skausmą dėl darbo, dėl draugės, vyro išdavystės žinojau ne iš kitų, o iš jos pačios lūpų. Didžiulis smūgis ir vidinė trauma oriai ir išdidžiai moteriai! Labiausiai išgyveno netekusi mylimo darbo, dar jauna ir energinga turėjo išeiti į pensiją, žiauriu pavadinimu – „senatvės“. Buvo apkaltinta nomenklatūrininke, partiete ir t. t. Ji buvo

partijos narė, kaip ir visi kiti to meto vadovai, nes tokios buvo to meto žaidimo taisyklės. Praradusi biblioteką, Liuda kabinosi į įvairias veiklas, tvarkė savo sodybą, užsiėmė siuvimu – tam turėjo visuomet gabumų, bet širdy jautė tuštumą ir nuoskaudą. Ir nedaug tuo metu turėjo palaikančių ją draugų.

O kai viskas pradėjo galutinai griūti asmeniniame gyvenime, kuris jau buvo suskilęs, kai reikėjo išdraskyti į gabalus savo puoselėtą lizdą, jai teko patirti gilią dramą ir sunkią pabaigą. Atsitokėjęs neilgai po Liudos išėjimo tegyveno ir viską sugriovęs Pagirys.

Paskutinį kartą Liudą ir Marių Pagirius drauge mačiau 2002 metų lapkritį mano personalinės parodos „Virš mūsų tik dangus“ atidaryme UNESCO galerijoje Šv. Jonų gatvėje. Buvo daug bičiulių, atėjusių mane pasveikinti. Atidarymą filmavo režisierius dokumentininkas Vytautas Damaševičius, kolega iš Kino studijos laikų. Šios juostos dėka galima grįžti į tą vakarą ir pamatyti tarp kitų gražią, besišypsančią, pakiliai bendraujančią su pažįstamais Liudą ir šalia jos – Marių. Sustabdytus laike.

Jei egzistuoja pomirtinis gyvenimas, Liudos siela džiaugsis, kad jos buvusiame darbe, Adomo Mickevičiaus bibliotekoje, kuri buvo jai antrieji namai, kur paliko daug savo energijos, širdies ir meilės, yra gyvas jos atminimas net ir po dešimtmečio. Ji prisimenama visų, ją pažinojusių, kurių širdyse paliko pėdsaką kaip išmintinga vadovė, jautrios širdies, šviesi Moteris.

Bėga metai, ir išėjusių Anapilin draugų, artimųjų, pirmieji išsitrina balsai. Stebėtina: kai prisimenu Liudą Pagiriene, iš karto iš atminties skrynelės pirmas išskrenda jos balsas, o tik paskui – ji visa. Liuda turėjo išskirtinį balso tembrą – sodrų, muzikalų, labai žaismingą savo ritmika. Atrodė, kad balsu ji kompensuoja savo valdiškas, statiškas pareigas, leisdama jam skambėti įvairiomis intonacijomis ir gyventi atskirą gyvenimą. Liudos balsas buvo laisvas ir išraiškingas, ypatingai nuspalvinantis jos asmenybę, leidžiantis suprasti, koks gyvas temperamentas, vaizduotės polėkiai slepiasi šioje santūrios moters sieloje. Kartais prieš eidama į savo dirbtuvę užbėgdavau pas Liudą į kabinetą, mėgdavau matyti ir girdėti ją dalykiškai kalbančią telefonu, klausytis jos balso intonacijų įvairumo, matyti šypsena su duobutėmis skruostuose ir stebėtis, kaip valdiškus pokalbius jos balsas įdvasindavo gyvom, šiltom intonacijom. Manau, tokį balsą galima buvo įsimylėti. Mano ausyse ir dabar skamba tas nepamirštas tembras ir dažnai nostalgikiškai kartoti man Liudos žodžiai: „Baltai pavydžiu jums, menininkams, jūsų laisvės“.

P. S.

Turiu prisipažinti, kad visiškai išsityrynė iš atminties Liudos portretas, per trumpai pabuvęs mano dirbtuvėje, kad galėčiau susigyventi su juo, išsižiūrėti, priprasti – iš karto iškeliauo į namus pas Liudą. Daugiau kaip trisdešimt metų jo nemačiau ir pamiršau, kaip atrodo, nes ir jo nuotraukos neturėjau. Atmintyje liko tik nepasitenkinimas savimi. Kartą, jau po Liudos ir Mariaus mirties, pagalvojau, kad reikėtų susisiekti su jų sūnumi Audriumi, sužinoti, kur dabar tas paveikslas, bet ir Audrius nedaug tėvelius pergyveno... Vi-

siškai netikėtai gavau laišką iš Adomo Mickevičiaus bibliotekos su prašymu pasidalinti prisiminimais apie a. a. Liudą Pagiriene. Taip sužinojau, kad Liudos portretas saugomas šioje bibliotekoje. Gavau elektroniniu paštu jo fotoreprodukciją. Ir aš išvydau Liudą! Buvau tikrai labai sujudinta pasimatymo po šitiek metų!.. Į mane išmintingai žiūrėjo liūdno Liudos akys. Ir iš karto kaip kino juostoje atsigaminu ta šalta rudens diena, kai Liuda atėjo į dirbtuvę pozuoti, kaip įsitaisė mano iš namų atvežtame senoviniame krėslė, padengtame avikailiu, kad nebūtų šalta, kaip gerdama kavą žiūrėjo į mane, kaip nenorėjo nusiimti skrybėlės, kaip kalbėjoms... Jos grakštūs pirštai laikė mažą puodelį mano jai išvirtos stiprios turkiškos kavos... Dabar portretas netikėtai man patiko ir spalviniu koloritu, ir visumos kompozicija. Pamačiau, kad jis nėra paviršutiniškas, kaip man anuomet atrodė, kad jame tikrai Liuda, su savo aura, nuotaika, gražiomis liūdnomis akimis ir visuomet šypsena pasiruošusiais lūpų kampučiais. Geroji, nepamirštamoji Liuda.

2015

Elena Nona ZAVADSKIENĖ

Elena Nona ZAVADSKIENĖ. Liudos portretas.
1983. Kartonas, aliejus. 90 x 62 cm.
Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešoji biblioteka

